

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.95

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/106>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРОРИЗМУ

CRIMINAL AND LEGAL DEFINITION OF TERRORISM

Арпентій С.П., старший науковий співробітник

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

У статті розглядаються наукові розробки, міжнародні документи та кримінальне законодавство інших країн з метою пошуку науково обґрунтованих критеріїв поняття «тероризм».

За результатами здійсненого аналізу доводиться, що тероризм – це сукупність суспільно небезпечних діянь, передбачених Кримінальним кодексом України та міжнародними угодами, ратифікованими Верховною Радою України, які виражаються у вчиненні демонстративного насильства або в його погрозі з метою створення обстановки страху в населення та (або) примушення держави, міжнародної організації, фізичної та юридичної особи або групи осіб, які не є безпосередніми об'єктами такого насильства, до певної поведінки, або з метою дезабілізації чи зруйнування основних політичних, конституційних, економічних чи соціальних структур країни або міжнародної організації.

Обґрунтовано позицію, що сутність терористичних діянь полягає в залякуванні населення з метою спонукання адресатів впливу до прийняття вигідних для терористів рішень. І тут неможливо обмежити коло цих діянь переліком якихось конкретних складів злочинів. Такі спроби в концептуальному плані вважаються малопродуктивними, а в практичному – марними, оскільки, по-перше, це був би великий мінливий перелік, який потребував би постійного доповнення, по-друге, діяння, що підпадають під ознаки таких складів злочинів, в одних випадках матимуть терористичний характер, в інших – ні. Але якщо й може такий перелік мати певне місце, то лише в ілюстративному, а не обов'язковому плані, з двома обов'язковими застереженнями: по-перше, про те, що він лише приблизний, а, по-друге, про те, що не всі діяння, які підпадають під ознаки вказаних статей, є терористичними, а тільки ті, які відповідають встановленим у науці кримінального права критеріям терористичних злочинів загалом та злочинів терористичного характеру (терористичної спрямованості) зокрема.

Ключові слова: тероризм, злочини терористичної спрямованості, кримінальна відповідальність за тероризм, терористичний акт.

The article considers scientific developments, international documents and criminal legislation of other countries in order to find scientifically sound criteria for the concept of terrorism.

According to the results of the analysis, terrorism is a set of socially dangerous acts provided by the Criminal Code of Ukraine and international agreements ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, which are expressed in the commission of demonstrative violence or its threat to create fear of the population and/or coercion, an international organization, natural or legal person or group of persons who are not the direct objects of such violence, to certain behavior, or destabilize or destroy the main political, constitutional, economic or social structures of a country or international organization.

The position is substantiated that the essence of terrorist acts is to intimidate the population in order to motivate the recipients of influence to make decisions beneficial to terrorists. And here it is impossible to limit the scope of these acts to a list of any specific corpus delicti. Such attempts are conceptually considered unproductive, and in practice – futile, such as, firstly, it was created a large variable list, which would require constant addition, and secondly, the acts signed under the guise of such corpus delicti, in one in some cases they will be terrorist in nature, in others they will not. But even if such list may have a certain place, it is only in the illustrative, not the obligatory plan, with two obligatory reservations: first, that it is only approximate, and, secondly, that not all acts that fall under the characteristics of these articles are terrorist, but only those that meet the criteria established in the science of criminal law for terrorist crimes in general and crimes of a terrorist nature (terrorist orientation) in particular.

Key words: terrorism, terrorist crimes, criminal liability for terrorism, terrorist act.

Постановка проблеми. В умовах сучасних тенденцій зростання терористичної загрози для всіх без винятку демократичних країн крайне важливо мати розвинену антитерористичну законодавчу базу, яка чітко регламентує діяльність уповноважених суб'єктів боротьби з тероризмом із забезпечення національної безпеки України.

Відсутність законодавчого вирішення проблеми категоріально-понятійного апарату у сфері боротьби з тероризмом, заплутаність цієї проблеми в теорії слугують сприятливим підґрунтям для чисельних помилок у практиці. Реалією нашого часу є розподіл функцій у боротьбі зі злочинністю між різними самостійними міністерствами і відомствами, що потребує добре налагодженої координації їхньої діяльності, взаємодії, зворотного зв'язку між ними. За часів адміністративно-командної системи переважала відомча самоізоляція. Це породило не тільки відомчий підхід до вирішення задач боротьби зі злочинністю, але й певне суперництво за кращі показники своєї роботи, яке зберігається й дотепер. Відсутність чіткого розмежування компетенції правоохоронних структур у сфері боротьби з тероризмом призводить або до дублювання

певних оперативних заходів, або навпаки, до ігнорування тих чи інших питань під приводом, що вони не належать до завдань, які повинні вирішувати ці відомства.

Беззаперечною умовою підвищення ефективності запобігання тероризму є чітке визначення об'єкта спрямувань наявних спеціальних сил та засобів правоохоронних органів. Тому, за відсутності загально визнаного поняття тероризму на міжнародному рівні нагальною проблемою є пошук такого його визначення, яке дозволило хоча б на національному рівні сформувані чіткі критерії відмежування тероризму від інших соціальних явищ і визначитися з переліком злочинів, які здійснюються з терористичною метою.

Мета статті – на тлі відсутності загально визнаної дефініції тероризму як кримінального явища розглянути наукові розробки, міжнародні документи та кримінальне законодавство інших країн з метою пошуку науково обґрунтованих критеріїв цього явища.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питанню кримінально-правової та кримінологічної характеристики злочинів, віднесених до терористичної діяльності, присвячено праці багатьох вітчизняних науковців: В. Анти-

пенка, О. Багрій-Шахматова, О. Бантишева, В. Борисова, А. Данилевського, В. Ємельянова, В. Журавльова, В. Коваленка, В. Комісарова, В. Крутова, В. Кубальського, С. Кузьміна, Б. Леонова, І. Рижова, Б. Романюка, С. Мохончука, Л. Новікової, М. Рибачука, Л. Сав'юка, М. Семикіна, О. Семенюка, В. Тихого, О. Шамари та інших.

Виклад основного матеріалу. Проблема категоріально-понятійного апарату у сфері боротьби з тероризмом нерозривно пов'язана з аналізом злочинних діянь, так званого «інструментарію» терористичних організацій, за допомогою якого досягається мета «політичного насильства». Огляд наукової літератури, міжнародних документів і кримінального законодавства ряду країн показує, що законодавці цих країн пішли двома шляхами криміналізації тероризму, одним з яких є кримінальна заборона його окремих насильницьких проявів у різних статтях кримінального кодексу, іншим – нормативне закріплення тероризму як окремого злочину.

Так, у міжнародному кримінальному праві в ході багаторічної роботи з вироблення міжнародних кримінально-правових механізмів боротьби з тероризмом прийнято цілу низку міжнародних конвенцій з даної проблематики, зокрема: Конвенцію про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, підписану в Гаазі 16 грудня 1970 р., Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, укладену в Монреалі 23 вересня 1971 р., Конвенцію про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, прийняту в Нью-Йорку 14 грудня 1973 р., Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників, прийняту в Нью-Йорку 17 грудня 1979 р., Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу, прийняту в Відні 3 березня 1980 р., Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, укладений у Монреалі 24 лютого 1988 р., Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, укладену в Римі 10 березня 1988 р., Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, укладений у Римі 10 березня 1988 р., Міжнародну конвенцію про боротьбу з бомбовим тероризмом, прийняту в Нью-Йорку 15 грудня 1997 р., Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийняту в Нью-Йорку 9 грудня 1999 р., Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму, прийняту 13 квітня 2005 р. [1].

Аналіз цих документів показує, що міжнародне право не криміналізує поняття тероризму, а пішло шляхом кримінальної заборони окремих видів терористичної діяльності. Подібний спосіб нормативної заборони окремих проявів тероризму обрали законодавці більшості країн. Наприклад, у США в Законі про боротьбу з тероризмом і застосування смертної кари 1996 р. розкриваються різні форми терористичної діяльності. Зазначивши як кваліфікуючу ознаку мету скоєння терористичної акції, законодавець дає відносно широкий перелік раніше криміналізованих діянь (більше 30), які можуть бути автоматично віднесені до розряду терористичних, якщо вони скоєні з метою здійснення тиску на уряд США, як помсту або ускладнення його нормальної діяльності [2, с. 25–26].

Норми міжнародного кримінального права, спрямовані на боротьбу з тероризмом, значною мірою імплементовані в Кримінальний кодекс України. До числа закріплених у ньому складів злочинів терористичного характеру слід, зокрема, віднести: посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112), захоплення заручників (ст. 147), створення злочинної організації (ст. 255), терористичний акт (ст. 258), втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2), створення терористичної групи чи терорис-

тичної організації (ст. 258-3), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4), завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260), напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261), погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали (ст. 266), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444), та деякі інші діяння. За відповідної мотивації терористичну спрямованість можуть отримати і злочини, передбачені ст. ст. 441 (екоцид), 442 (геноцид), 447 (найманство) та ін.

Разом із тим відсутність правових критеріїв тероризму та правової норми в жодному законодавчому акті України, яка би відносила до терористичних злочинів перелічені статті, породжує з цього приводу чисельні суперечки. Одна група дослідників вважає, що з метою правового закріплення ознак тероризму необхідно доповнити Кримінальний кодекс окремою статтею, яка передбачає відповідальність за тероризм, інші – шукають юридичні критерії, за якими відносять до тероризму вже криміналізовані національним законодавством діяння.

Так, представники Національної академії внутрішніх справ України – автори наукового дослідження «Тероризм: сучасний стан та міжнародний досвід боротьби» – вважають, що терористичний акт – це одноразова акція тероризму. Виходячи з цього, вони вважають, що ст. 258 Кримінального кодексу України повинна бути бланкетною і містити посилення на Закон України «Про боротьбу з тероризмом» і міжнародні угоди. При цьому, виходячи з викладеної цими авторами позиції, вона повинна називатися не «Терористичний акт», а «Тероризм», під яким «визнається організація озброєних угруповань з метою досягнення будь-якої політичної мети шляхом демонстраційних вбивств невинних мирних громадян, спричинення шкоди їх здоров'ю, застосування до потерпілих жорстоких тортур, а також учинення вибухів, підпалів, захоплення заручників або інших загальнонебезпечних дій, визнаних такими міжнародними угодами, ратифікованими Верховною Радою України, а також погроза вчинити такі дії в умовах реальної можливості їх учинення» [3, с. 31].

Така дефініція, на нашу думку, представляється неправомірною, оскільки, з одного боку, вона включає занадто загальну характеристику тероризму як соціального явища, з іншого – містить політичний мотив, який суттєво звужує можливість кваліфікації за статтею «Тероризм» подібних злочинних дій за іншими мотивами (релігійними, корисливими, помсти тощо). Крім цього, запропонована дефініція ґрунтується на переліченні складів злочинів терористичного характеру (тільки деяких, але далеко не всіх), що викликає запитання щодо критерію пріоритетності зазначених форм терористичної діяльності та порушує принцип економності під час опису складу злочину. Без відповіді залишається і питання щодо кваліфікації дій терористичного характеру, які повністю охоплюються цією статтею, але вчинені одноособово тим, що не є членом такого озброєного угруповання, та без узгодження своїх дій із терористичним формуванням.

Досліджуючи тероризм із позицій кримінально-правового підходу і порівнюючи законодавчу базу, що регламентує боротьбу з тероризмом у державах колишнього СРСР, В.П. Ємельянов робить висновок, що дати визначення тероризму шляхом перелічення альтернативних ознак загального характеру не є можливим. Це можна зробити лише в результаті розроблення системи взаємопов'язаних ознак, які визначають основні характеристики даного діяння і дозволяють відмежовувати їх від суміжних діянь. Такими ознаками тероризму є: 1) вчинення загальнонебезпечних діянь або погроза такими, що породжує суспільну

небезпеку; 2) публічний характер виконання з претензіями на широкий розголос; 3) навмисне створення обстановки страху, напруженості на соціальному рівні, направлене на залякування населення або його частини; 4) застосування загальнонебезпечного насильства у відношенні одних осіб (безвинних жертв) або майна з метою примушення до певної поведінки інших осіб. З урахуванням зазначених ознак В. Ємельянов пропонує таке визначення складу злочину: «Тероризм, тобто вчинення або погроза вчинення вибуху, підпалу або інших суспільно небезпечних дій, що можуть спричинити загибель людей або інші тяжкі наслідки, і спрямованих на залякування населення з метою примушення держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи або групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якої-небудь дії» [4, с. 44–45].

На наш погляд, основним недоліком цього визначення є безальтернативна наявність такої мети, як виконання або відмова від виконання певних дій з боку держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи або групи осіб. Тобто залякування виступає тільки в ролі засобу досягнення зазначеної мети. За сучасних умов «залякування» стає вже не тільки методом, але й метою терористів. При цьому можуть вирішуватися різні завдання: з одного боку, паралізувати волю людей, внести дезорганізацію, зруйнувати соціальний мир, а з іншого – паралізувати свою безкомпромісність і рішучість, довести свою психологічну перевагу, підірвати довіру громадян до органів влади через нібито їх неспроможність ефективно протистояти терористам. В окремих випадках дії терористів спрямовуються саме й виключно на створення стану жаху без додаткових вимог щодо вчинення або відмови від вчинення якої-небудь дії. Адже ніхто не ставить під сумнів, що події 11 вересня 2001 року в Нью-Йорку є нічим іншим, як проявом тероризму, але вже більше 20-ти років жодна з терористичних організацій не взяла на себе відповідальність за цей терористичний акт та не висунула будь-яких вимог. Тобто метою терористів-камікадзе, які спрямували свої літаки на башти-близнюки ВТЦ, була деморалізація суспільства, створення обстановки страху непередбачуваністю своїх дій, методами та засобами нападу. Не випадково Е. Арегача визначав тероризм як акти, що самі по собі являються традиційними формами загальнокримінальних злочинів, але вчинені свідомо з метою спричинити паніку, безлад і терор в організованому суспільстві, паралізувати протидію терору з боку сил суспільства та інтенсифікувати його біди і страждання [5, с. 70].

Такий підхід до мотивів тероризму знаходить повне підтвердження в міжнародно-правових документах. Так, у відповідності до ст. 1 Рамкового рішення Ради ЄС «Про боротьбу з тероризмом» (2002/475/JAI від 13 червня 2002 р.) кожна держава-член повинна вжити необхідних заходів до того, щоб «передбачені пунктами «а»–«і» умисні діяння, кваліфікація яких як злочинних установлена національним правом, були визнані як терористичні злочини, коли ці діяння за своїм характером чи за обстановкою здатні завдати серйозної шкоди країні або міжнародній організації і відбуваються з метою:

- серйозно злякати населення або
 - неправомірним чином змусити публічну владу чи міжнародну організацію вчинити яку-небудь дію або утриматися від її вчинення, або
 - серйозно дестабілізувати чи зруйнувати основні політичні, конституційні, економічні чи соціальні структури країни чи міжнародної організації:
- a) посягання на життя людей, здатні спричинити смерть;
 - b) тяжкі посягання на здоров'я людей;
 - c) викрадення людини або захоплення заручника;
 - d) великі руйнування урядової чи публічної споруди, транспортної системи, інфраструктури, включаючи інформаційну систему, стаціонарної платформи, розташованої

на континентальному шельфі, місця громадського користування або приватної власності, коли ці діяння здатні викликати небезпеку для життя людей або нанести значні економічні збитки;

e) захоплення повітряних, морських суден, інших засобів громадського чи вантажного транспорту;

f) виготовлення, володіння, придбання, перевезення, постачання або використання вогнепальної зброї, вибухових речовин, ядерних, біологічних чи хімічних боєприпасів, а також (щодо біологічних і хімічних боєприпасів) проведення заходів щодо їх дослідження і розроблення;

g) вивільнення в навколишнє середовище небезпечних речовин або спроба викликати пожежу, повінь, вибух, якщо в результаті цього створюється небезпека для життя людей;

h) порушення або тимчасове припинення постачання води, електроенергії чи будь-якого іншого природного ресурсу, що має життєво важливе значення, в результаті чого створюється небезпека для життя людей;

i) погроза здійснити одне з діянь, перерахованих у пунктах «а»–«h» [6, с. 3].

У цьому документі чітко і, на наш погляд, цілком правильно визначаються цілі тероризму, а також його можливі форми (хоча далеко не всі). З урахуванням цього, а також вищевикладених нами заперечень на запропоновані дефініції тероризму як окремого складу злочину, можна констатувати, що спроби відобразити в окремій статті КК всю полігамність мотивів тероризму та всі можливі його прояви, які постійно вдосконалюються та розширюються, не призводять до позитивного результату, і такий підхід, на нашу думку, є безперспективним.

Ще в 1994 р. у ході проведення «круглого столу» в Інституті держави і права під егідою редакції журналу «Держава і право» А.В. Наумов висловив думку, що «навіть чи є потреба в загальному кримінально-правовому визначенні тероризму, оскільки в діючому Кримінальному кодексі немає нестачі в нормах про відповідальність за тероризм. Навпаки, може йтися навіть про певний їх надлишок» [7, с. 33].

В.В. Крутов, характеризуючи сучасний тероризм, зазначає, що в теоретичному плані тероризм як багатомірне й багаторівневе явище є сукупним поняттям, що відображає різні форми й види терористичних злочинів. При цьому автор пропонує розглядати тероризм як типологічну категорію, що поєднує злочини, реалізація яких тягне за собою широкий спектр наслідків [8, с. 6, 9]. Такого підходу дотримується більшість дослідників, які вважають, що в межах кримінального права під тероризмом слід розуміти лише конкретні склади злочинів терористичної спрямованості. Загальне ж поняття тероризму доцільно розробити в рамках кримінології та пов'язаних з нею соціальних наук, які на відміну від формальних і чітких меж кримінального закону із самого початку надають більший простір для пошуку наукової дефініції [9, с. 381–382].

Але розуміння тероризму як сукупного поняття вже криміналізованих злочинних діянь породжує нові суперечки з приводу того, які саме злочини є терористичними. Ряд фахівців вважає, що віднесення злочинів до так званої категорії «терористичної спрямованості» необхідно проводити за об'єктивною стороною чи об'єктом злочинних посягань. Наприклад, В. Антипенко за цією ознакою до злочинів терористичної спрямованості відносить такі статті КК України: 109, 110, 112, 113, 115, 129, 147, 161, 171, 178, 187, 189, 195, 236, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 265, 266, 269, 274, 276, 278, 279, 280, 289, 292, 294, 321, 326, 341, 344, 345, 346, 349, 352, 355, 362, 379, 398, 400, 405, 433, 438, 441, 442, 443, 444, 446 тощо) [10, с. 361].

В. Крутов вважає, що вичерпний перелік статей КК України (адаптація статей до нового КК зроблена автором), з якими можна пов'язати терористичні прояви, виглядає таким чином: ст. 110, 111, 112, 113, 115, 129, 147, 186, 187, 189, 257, 259, 277, 278, 279, 280, 292, 294,

295, 296, 341, 345, 347, 350, 377, 386, 391, 392, 443 КК України [11, с. 49–51].

У своїй монографії «Відповідальність за вчинення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України» О.В. Шамара зазначає, що в застосуванні терміна «терористична діяльність» автор насамперед має на увазі злочини, передбачені статтями 258–258-5 КК України [12, с. 9–10].

Таким чином, тільки математичний порівняльний аналіз злочинів терористичної спрямованості в розумінні цих авторів (у Антипенка – 53, у Крутова – 29, у Шамари – 6) показує, що виокремлення злочинів терористичної спрямованості лише за їхніми об'єктивними ознаками кожного разу будуть призводити до різних результатів, які залежатимуть від суб'єктивної думки дослідника про віднесення тих чи інших злочинів до терористичних.

В. Ємельянов пропонує проведення цього розподілу за такою специфічною ознакою діяння, як «спрямованість дії на залякування з метою досягнення інших, крім насильницьких дій, цілей», тобто за суб'єктивною стороною. З урахуванням цього «статі злочинами терористичного характеру діяння можуть кожного разу, якщо вони являються для винного не самоціллю, а засобом досягнення іншої цілі, яка не знаходиться у прямиому і безпосередньому зв'язку із цим діянням, коли вони служать важелем впливу, залякування і примушення шляхом їх скоєння до прийняття будь-якого рішення або утримання від нього». Так, на думку цього науковця, «ознаки тероризування можуть набути крадіжка майна або документів з метою використання цієї обставини як засобу впливу на потерпілого або його близьких; скоєння або замах скоєння у присутності потерпілого статевих злочинів проти його близьких з метою схвалення його до прийняття будь-якого рішення; організація розбійних нападів, підпалів та інших насильницьких дій з метою примушення потерпілого погодитись на будь-яку угоду з винним; залишення людини без допомоги з метою схвалення зацікавлених осіб до вигідної для винного поведінки» [13, с. 61–62]. Отже, якщо слідувати думці В.П. Ємельянова, до злочинів терористичної спрямованості можна віднести будь-який злочин, передбачений КК України. Але такий розширений підхід до тероризму не тільки не сприяє активізації боротьби із цим явищем, а навпаки, розпоршує сили і засоби відповідних правоохоронних структур, передбачених Законом України «Про боротьбу з тероризмом».

Правоохоронцям, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, щоб не діяти за принципом «ося-

нути неосяжне», необхідно мати чітке уявлення, які саме злочини відносяться до терористичних. Для цього, на нашу думку, необхідно визначити та нормативно закріпити специфічні кримінально-правові ознаки злочинів терористичної спрямованості, які дозволять об'єднати їх в єдиний кримінально-правовий інститут на основі загальних рис, що притаманні об'єкту посягання, об'єктивній та суб'єктивній сторонам даних злочинів. Поняття тероризму, з одного боку, повинно відображати всі його суттєві ознаки як соціального явища, з іншого – воно повинно виконувати функцію певного інструмента, за допомогою якого можна визначити, чи відноситься конкретний злочин до тероризму.

Висновки. Як сумарний варіант викладених позицій найбільш прийнятним щодо цілей нормативного охоплення всього різноманіття терористичних злочинів представляється таке визначення тероризму: тероризм – це сукупність суспільно небезпечних діянь, передбачених Кримінальним кодексом України та міжнародними угодами, ратифікованими Верховною Радою України, які виражаються у вчиненні демонстративного насильства або його погрози з метою створення обстановки страху в населення та (або) примушення держави, міжнародної організації, фізичної та юридичної особи або групи осіб, які не є безпосередніми об'єктами такого насильства, до певної поведінки, або з метою дестабілізувати чи зруйнувати основні політичні, конституційні, економічні чи соціальні структури країни чи міжнародної організації.

Сутність терористичних діянь полягає в залякуванні населення з метою спонукання адресатів впливу до прийняття вигідних для терористів рішень. І тут неможливо обмежити коло цих діянь переліком якихось конкретних складів злочинів. Такі спроби в концептуальному плані вважаються малопродуктивними, а в практичному – марними, оскільки, по-перше, це був би великий мінливий перелік, який потребував би постійного доповнення, по-друге, діяння, що підпадають під ознаки таких складів злочинів, в одних випадках матимуть терористичний характер, в інших – ні. Але якщо й може такий перелік мати певне місце, то лише в ілюстративному, а не обов'язковому плані, з двома обов'язковими застереженнями: по-перше, про те, що він лише приблизний, а, по-друге, про те, що не всі діяння, які підпадають під ознаки вказаних статей, є терористичними, а тільки ті, які відповідають встановленим у науці кримінального права критеріям терористичних злочинів загалом та злочинів терористичного характеру (терористичної спрямованості) зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правові основи боротьби з тероризмом: Збірник документів. Київ : СБ України, 2006. 519 с.
2. Лунеев В.В. Тероризм и организованная преступность: национальные и транснациональные аспекты. *Организованная преступность, тероризм и коррупция* : Криминологический ежеквартальный альманах. Москва : Юристъ, 2003. Вип. 2. С. 21–39.
3. Тероризм: сучасний стан та міжнародний досвід боротьби / В.П. Журавльов та ін. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2003. 452 с.
4. Емельянов В.П. Терористический акт и акт терроризма: понятие, соотношение и разграничение. *Інформаційний бюлетень*. 2002. № 7. С. 43–46
5. The Indian journal of International Law. 1997 r. Von XVIII 1.P.70.
6. Journal officiel des Communautés européennes L 164 du 22.6.2002, P. 3. / перевод и примечания А.О. Четверикова. URL: <https://eulaw.edu.ru/spisok-dokumentov-po-pravu-evropejskogo-soyuzar/ramochnoe-reshenie-soveta-o-borbe-s-terrorizmom-perevod-chetverikova-a-o/>
7. «Круглый стол» журнала «Государство и право»: Тероризм: психологические корни и правовые оценки. *Государство и право*. 1995. № 4. С. 33.
8. Крутов В.В. Концептуальні засади протидії тероризму в сучасних умовах. *Державна безпека України* : Науково-практичний збірник НАН України і СБ України. 2005. № 1(3). С. 5–14.
9. Устинов В.В. Международный опыт борьбы с терроризмом: стандарты и практика. Москва : ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. 560 с.
10. Антипенко В.Ф. Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы. Киев : Издательство «Юнона-М», 2002. 723 с.
11. Крутов В.В. Теоретико-правовые и тактико-специальные проблемы борьбы с терроризмом (опыт системного исследования) : монографія. Киев : Изд-во Академия СБУ, 1998. 284 с
12. Шамара О.В. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України : монографія. Київ : Видавничий дім «Артек», 2014. 280 с.
13. Емельянов В.П. Тероризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 291 с.